

ROZDZIAŁ 15

Pomoc prawna dla osób z Ukrainy. Wyzwania dla prawa, prawników i klientów

*Legal Assistance for People from Ukraine. Challenges for the Law, Lawyers
and Clients*

MAŁGORZATA DZIEWANOWSKA¹

¹Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warszawski

ABSTRAKT: Program Uniwersytet Warszawski dla Ukrainy powstał, aby wesprzeć osoby uciekające z Ukrainy w związku z działaniami wojennymi na jej terenie. W ramach programu odbywały się różne zajęcia niosące realną pomoc tym, którzy jej potrzebowali. W tym rozdziale zaprezentowano funkcjonowanie poradnictwa prawnego, współpracę między prawnikiem a klientem zagranicznym, profil osób, które z tej pomocy korzystały, i profil spraw, które trafiały do zespołu prawnego utworzonego na potrzeby programu. Zwrócono uwagę na trudności wynikające z sytuacji prawnej osób uciekających z Ukrainy odmiennej od sytuacji wszystkich innych cudzoziemców w Polsce, gdyż została uregulowana zupełnie nowymi przepisami, które weszły w życie w 2022 roku. Oznaczało to, że zarówno prawnicy, jak i klienci wspólnie uczyli się funkcjonowania w nowej prawnej rzeczywistości. Było to ciekawym i inspirującym wyzwaniem dla obu tych grup.

SŁOWA KLUCZOWE: pomoc prawna, kryzys migracyjny, osoby z Ukrainy

ABSTRACT: The University of Warsaw for Ukraine program was created to support people fleeing from Ukraine due to outbreak of war there. As part of it, various activities aimed at providing real help to those who needed it. The article presents the functioning of a legal advice program, cooperation between a lawyer and a foreign client. It also shows the profile of cases that were submitted to the legal team created for the

program. It draws attention to the difficulties resulting from the fact that the legal situation of people fleeing Ukraine is different from the situation of all other foreigners in Poland, as it was regulated by completely new act that entered into force in 2022. This meant that lawyers and clients learned together how to function in this new legal reality, which was an interesting and inspiring challenge for both groups.

KEY WORDS: legal help, migration crisis, people from Ukraine

15.1. Prawo uchodźcze w Polsce po wybuchu wojny w Ukrainie

W lutym 2022 roku całą Europą wstrząsnęła informacja o zbrojnym ataku rosyjskim na Ukrainę. Z państwa graniczącego bezpośrednio z Polską, ale również ze wschodnią granicą Unii Europejskiej, masowo rozpoczął się napływ ludności cywilnej uciekającej z terenów objętych działaniami zbrojnymi. Sytuacja na polskich przejściach granicznych przez wiele tygodni, a nawet miesięcy, była napięta. Z jednej strony państwo prowadziło kontrolę przepływu osób, z drugiej rządzący byli zmuszeni do intensywnej pracy nad nowymi regulacjami prawnymi, ponieważ Polska jest pierwszym przystankiem w granicach Unii Europejskiej. Mimo pojawiających się w Europie kryzysów migracyjnych, w Polsce nigdy wcześniej nie było tak masowego napływu ludności, dlatego istniejące prawo było absolutnie niewystarczające.

Na mocy obowiązujących od lat przepisów osoby z Ukrainy mogły przebywać w Polsce na podstawie ruchu bezwizowego (Rozporządzenie 2017/850), wykonywania pracy (Dz.U. 2013, poz. 1650) lub w skrajnych sytuacjach, gdy potrzeba opuszczenia państwa była wynikiem prześladowania, istniała możliwość ubiegania się o ochronę międzynarodową w postaci statusu uchodźcy bądź ochrony uzupełniającej. Źródeł tego ostatniego rozwiązania należy szukać w Konwencji dotyczącej statusu uchodźcy z 1951 roku (Dz.U. 1991, nr 119, poz. 515), chroniącej jednostki przed niewłaściwym działaniem państwa pochodzenia. Polskie rozwiązania bazujące na postanowieniach Konwencji zawarto w ustawie o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2003, nr 128, poz. 1176) i stosowano wtedy, gdy cudzoziemiec na skutek uzasadnionej obawy przed prześladowaniem w kraju pochodzenia z powodu rasy, religii, narodowości, przekonań politycznych lub przynależności do określonej grupy społecznej nie może lub nie chce korzystać z ochrony tego kraju.

W ogromnym skrócie można powiedzieć, że procedura pozwalała na złożenie wniosku o ochronę w chwili przekroczenia granicy polskiej, korzystania z pomocy finansowej lub mieszkaniowej w trakcie procedury prowadzonej zawsze przez Urząd do spraw Cudzoziemców, centralny organ mieszczący się w Warszawie, a także skorzystania z programu integracyjnego po przyznaniu statusu uchodźcy lub ochrony uzupełniającej. Żadne z tych rozwiązań nie było jednak wystarczające, aby zaopiekować się setkami tysięcy ludzi uciekających z Ukrainy.

4 marca 2022 roku, czyli niecałe 10 dni po wybuchu wojny, Rada Unii Europejskiej wydała historyczną decyzję wykonawczą (decyzja 2022/382), w której korzystając z wprowadzonych w 2001 roku i nigdy wcześniej niestosowanych przepisów, objęła ochroną czasową wszystkie osoby zmuszone do opuszczenia Ukrainy. W polskich przepisach taka sytuacja została uregulowana art. 106 ustawy o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium RP i również nigdy wcześniej nie została uruchomiona. Dodajmy, że chodzi o udzielenie ochrony cudzoziemcom masowo przybywającym do Rzeczypospolitej Polskiej, którzy opuścili swój kraj pochodzenia lub określony obszar geograficzny, z powodu obcej inwazji, wojny, wojny domowej, konfliktów etnicznych lub rażących naruszeń praw człowieka, można udzielić ochrony czasowej na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej bez względu na to, czy ich przybycie miało charakter spontaniczny, czy też było wynikiem pomocy udzielonej im przez Rzeczpospolitą Polską lub społeczność międzynarodową.

Nowa rzeczywistość w zakresie prawa migracyjnego i uchodźczego wymagała szybkiego wprowadzenia rozwiązań, które będą ją porządkować. To sprawiło, że już 12 marca 2022 roku polski parlament przyjął ustawę o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz.U. 2022, poz. 583), która od tego czasu była ponad 20 razy nowelizowana. Częściowo jest to wynik pośpiechu przy jej wprowadzaniu, a częściowo zmieniających się realiów funkcjonowania obywateli Ukrainy i obywateli innych państw, którzy byli zmuszeni do opuszczenia tego kraju.

15.2. Programy dla osób z Ukrainy na Uniwersytecie Warszawskim

Zbrojny atak Rosji na Ukrainę wywołał poruszenie nie tylko w świecie prawniczym, ale także w całym społeczeństwie. Setki ludzi, wolontariuszy kierujących się odruchem serca podróżowało na granicę, aby wspomóc sąsiadów od pierwszej chwili po przekroczeniu granicy, przyjmowało do swoich domów

całe rodziny, pomagało finansowo, logistycznie, wspierało duchowo. Tak zmasowanego oddolnego ruchu społecznego w Polsce nie widziano dawno.

Mimo utrzymującej się w pierwszych tygodniach nadziei, że sytuacja w Ukrainie wkrótce się ustabilizuje, wiele instytucji również podejmowało działania na rzecz ułatwienia osobom z Ukrainy funkcjonowania w Polsce, szykując programy wspierające doraźne, ale także długofalowe z zakresu: zatrudnienia, edukacji, sprawnej asymilacji tych, którzy zdecydują się zostać dłużej. Uniwersytet Warszawski nie był pod tym względem wyjątkiem.

Już 23 lutego 2022 roku, dzień przed wybuchem wojny, Senat UW przyjął uchwałę w sprawie wyrażenia solidarności z Ukrainą i jej społeczeństwem (Senat UW 2022), od 28 lutego działał na Uniwersytecie Sztab Kryzysowy ds. Ukrainy, a od 29 kwietnia 2022 roku rozpoczęła się specjalna rekrutacja dla studentów z Ukrainy, której celem było nie tylko zagwarantowanie miejsc dla osób z Ukrainy, ale także przygotowanie dla nich specjalnego wsparcia z zakresu: nauki języka, miejsc w akademikach, wsparcia psychologicznego i finansowego (UW 2023). Program Solidarni z Ukrainą prowadzony na poziomie całego uniwersytetu nie wykluczał oczywiście oddolnych aktywności konkretnych wydziałów bądź ich części. Nie jest więc zaskoczeniem, że również Wydział Prawa i Administracji UW rozpoczął indywidualne działania wspierające napływającą z Ukrainy społeczność akademicką. Na szczeblu wydziału powołana została Pełnomocniczka Dziekana ds. pomocy Ukrainie (WPiA UW 2022), którą stała się koordynatorka sekcji ds. uchodźców w Klinice Prawa, a samorząd studentów Wydziału Prawa i Administracji gromadził dane chętnych do pomocy (Samorząd Studentów WPiA UW 2022), na wypadek gdyby była potrzebna pomoc prawna w legalizacji pobytu osób z Ukrainy w Polsce. We wrześniu 2022 roku ruszył nabór do specjalnej sekcji w Klinice Prawa, która oferowała pomoc studentom, doktorantom i pracownikom UW z Ukrainy. Środki na to działanie pozyskano z funduszu Zintegrowanego Programu Rozwoju, Studenci dla Otoczenia (WPiA UW 2023).

Wydaje się, że dopiero w ramach bezprecedensowego programu Uniwersytet Warszawski dla Ukrainy (WNE 2022) udało się zgromadzić tyle zaangażowanych osób, i to nie tylko ze społeczności akademickiej, że można było zorganizować kompleksowe wsparcie dla osób z Ukrainy mieszkających w całej Polsce. W programie, prowadzonym przez Wydział Nauk Ekonomicznych, wzięli udział przedstawiciele wielu różnych wydziałów, w tym Wydziału Prawa i Administracji, i zaproponowali wszelkie wsparcie dostosowane do potrzeb i oczekiwań beneficjentów. Ponad roczny program pomocy prawnej był ogromnym wyzwaniem, ale i źródłem satysfakcji dla pracujących w nim prawników.

15.3. Wyzwania dla prawników udzielających porad prawnych osobom ze statusem UKR

W Polsce prawo migracyjne i uchodźcze nigdy nie było w centrum zainteresowań prawników ani kancelarii prawnych. W samej Warszawie trudno znaleźć specjalistów z tego zakresu, a wydziały prawa rzadko organizują kursy dla swoich studentów na ten temat. Oznacza to, że nawet przed wybuchem wojny widoczny był deficyt migracyjnego i uchodźczego poradnictwa prawnego. Deficyt ten uwidocznił się jedynie w wyniku następujących po sobie kryzysów migracyjnych: pierwszy rozpoczął się w sierpniu 2021 roku na granicy polsko-białoruskiej, drugi był wynikiem wybuchu wojny w Ukrainie w lutym 2022 roku. Mimo że zespół początkowo miał się składać z osób związanych z Wydziałem Prawa i Administracji, to okazało się wskazane rekrutowanie osób z zewnątrz z powodu prawdopodobnego zapotrzebowania i posiadanych środków finansowych. W programie znalazły się więc na początku dwie osoby związane z UW i prawniczka na co dzień prowadząca kancelarię prawną zajmującą się legalizacją pobytu cudzoziemców w Polsce.

Dodatkową trudnością w rekrutacji właściwie przygotowanej kadry do programu UW dla Ukrainy była sama procedura ochrony czasowej, którą zastosowano w Unii Europejskiej po raz pierwszy. Wiązało się to z tym, że rozwiązania wprowadzane ustawowo przez polski rząd były zupełnie nowe, nie zawsze czytelne, podlegające różnym interpretacjom ze względu na brak wyrobionej praktyki stosowania prawa, ponadto miały liczne luki, które z czasem łatano w kolejnych nowelizacjach. Dobrym przykładem takich trudności było wprowadzenie zapisu o utracie PESEL-u UKR w wyniku wyjazdu z Polski na okres dłuższy niż miesiąc. Przyjmowanie różnych interpretacji słowa „miesiąc”, odmienne traktowanie osób w podobnych sytuacjach musiało doprowadzić do uszczegółowienia zapisu i zmiany sformułowania „miesiąc” na „30 dni” (Dz.U. 2023, poz. 185). Nie była to oczywiście jedyna sytuacja, w której twórcy regulacji prawnych byli korygowani przez praktykę stosowania tego prawa i zmuszani do jego uszczegóławiania. Potrzeba stałego monitorowania prawa, proponowanych zmian i postulowanych zapisów, stanowiła duże obciążenie dla zespołu. Warto też dodać, że w sytuacji nieustająco zmieniających się przepisów i praktyki ich stosowania, wprowadzania nowych systemów obsługi cudzoziemców i przekazywania kompetencji nowym instytucjom udzielanie porad prawnych było zupełnie nowym wyzwaniem zarówno dla klientów, jak i samych prawników.

Inną trudnością była komunikacja językowa. Symptomatyczne jest, że przez wiele lat w systemie edukacji prawnej nie było nacisku na naukę języków, a co za tym idzie, w kontakcie z cudzoziemcami powstawać mogła bariera uniemożliwiająca skuteczne niesienie pomocy prawnej. Tworzący się w ramach programu zespół musiał więc zadbać o to, aby prawnicy udzielający porad mogli samodzielnie i skutecznie komunikować się z klientami. W pierwszych miesiącach programu całkowicie wystarczająca okazała się znajomość języka rosyjskiego, jednak w miarę upływu czasu pojawiający się klienci coraz mniej chętnie korzystali z tego języka, chcieli porozumiewać się po ukraińsku. Powiększenie zespołu o polską prawniczkę pochodzenia ukraińskiego było krokiem w stronę beneficjentów programu.

Wiele osób zgłaszających się po pomoc prawną w kilka miesięcy po uruchomieniu programu dość płynnie potrafiło porozumiewać się również w języku polskim. Było to związane z jedną z form wsparcia osób z Ukrainy, czyli bezpłatnymi intensywnymi kursami językowymi zorganizowanymi jako jedno z ważniejszych zajęć w programie UW dla Ukrainy. Szczególnie przejmujące były sytuacje, gdy klienci korzystający z pomocy prawnej przez kilka miesięcy coraz chętniej komunikowali się z prawnikami w języku polskim, traktując taką wizytę również jako przestrzeń do praktyki w bezpiecznych i przyjaznych warunkach.

Po wstępnym rozpoznaniu potrzeb beneficjentów programu, ale także przeanalizowaniu przepisów prawa, które w znacznym stopniu uprościły legalizację pobytu osób z obywatelstwem ukraińskim w Polsce, zaczęto zauważać zwiększającą się liczbę pytań dotyczących realiów ukraińskich, a także odnoszących się bezpośrednio do istniejącego w Ukrainie systemu prawnego. Mając świadomość, że wszelkie instytucje, które mogłyby udzielić pomocy, są na terenach objętych wojną, kontakt z nimi jest utrudniony, a czasem niemożliwy, a jednocześnie nie chcąc zostawić nikogo bez pomocy, zdecydowano się również na włączenie do zespołu prawnika ukraińskiego, który przynajmniej w zakresie podstawowej formy doradztwa prawnego był w stanie pokierować klientami bądź udzielić im niezbędnych informacji. Praca w zespole składającym się z osób posiadających różne doświadczenia, odmienną praktykę zawodową, ale także różnorodny kapitał kulturowy, wydawać by się mogła ogromnym wyzwaniem, jednak w praktyce okazała się nie tylko skuteczna i dostosowana do potrzeb, ale także niezwykle przyjemna i ubogacająca.

Praca prawnika w programie ograniczała się do udzielania porad prawnych, informacji, wskazywania określonych ścieżek rozwiązania danego

zagadnienia, przygotowywania prostych pism, również procesowych, ale tylko jeśli nie wymagało to reprezentacji prawnej przed instytucjami lub w sądzie. Podstawowym założeniem było bowiem wprowadzenie systemu, który szczególnie w początkowym okresie po wybuchu wojny stanowiłby wsparcie dla nieodpłatnego systemu pomocy prawnej (Dz.U. 2015, poz. 1255) oferowanej osobom mieszkającym w Polsce, z uwzględnieniem szczególnych potrzeb beneficjentów: dostępności językowej czy znajomości nowo wprowadzanych przepisów legalizujących pobyt osób z Ukrainy w Polsce. Z uwagi na wymagania Narodowego Centrum Badań i Rozwoju, stanowiącego instytucję nadzorującą realizację dofinansowanych projektów, sam program wprowadził ograniczenie, że z pomocy prawnej mogą korzystać jedynie osoby posiadające PESEL UKR bądź takie, które o niego aplikując, napotkały trudności możliwe do rozwiązania, pod warunkiem uzupełnienia swoich danych już po uzyskaniu tego dedykowanego numeru PESEL. Warto zaznaczyć, że zgodnie z ustawą nie każda osoba uciekająca z Ukrainy mogła uzyskać PESEL UKR, mimo że co do zasady pobyt takiej osoby w Polsce pozostawał legalny na podstawie odrębnych przepisów. Dotyczyło to przede wszystkim tych, którzy przed wybuchem wojny posiadali inną podstawę pobytową w Polsce – pobyt czasowy lub stały. Trudno powiedzieć, czy było to dużym utrudnieniem w dostępie do usług, ale na pewno była konieczność sprawdzania przy każdym pojedynczym kliencie.

Początkowo odbywały się stacjonarne dyżury w budynku UW, prowadzono też serię szkoleń lub warsztatów dla osób zainteresowanych konkretnymi tematami. Miało to zagwarantować uczestnikom poczucie pełnej poufności, możliwość rozszerzonej analizy dokumentów prawnych, przygotowania pism, a na bazie indywidualnych doświadczeń i pytań – utworzenia serii spotkań na temat najczęściej pojawiających się trudności prawnych. System ten w tej formie funkcjonował przez kilka miesięcy, jednak w miarę zwiększania się liczby uczestników programu, a także wychodzenia poza Warszawę i województwo mazowieckie na tereny całej Polski, pojawiła się potrzeba uwzględnienia oczekiwań osób, które nie miały możliwości przyjechać do stolicy. Utworzono więc łączenie się na dyżur prawny przez aplikację Zoom, a szkolenia zamieniono na webinaria dostępne online dla każdej osoby zainteresowanej daną tematyką.

System dyżurów nie był idealny w takiej formie. Przede wszystkim dyżurujący prawnicy musieli na bieżąco kontrolować, czy na spotkaniu online nie pojawiają się nowe osoby, wprowadzić rozwiązanie „poczekalni”, aby zachować poufność rozmów, a w razie jednoczesnego zgłaszania się osób stacjonarnie

i wirtualnie – starać się informować klientów o potrzebie zaczekania bądź łączenia się lub przyjścia o innej godzinie. Taki dwutorowy system obciążał oczywiście przede wszystkim prawników, ale bywało też, że wywoływał brak zrozumienia u klientów i wymagał każdorazowego dokładnego wyjaśniania zasad korzystania z nieodpłatnej pomocy prawnej.

Mimo że dla wielu łączenie się online było łatwiejsze, wygodniejsze, to nie pozwalało czasami na udzielenie kompleksowej pomocy, która wymagałaby analizy dokumentów lub przygotowania pism. Sprawdzało się jednak w przypadku krótkich porad, szybkich interwencji i udzielania informacji na proste tematy, np.: legalizacja pobytu, uzyskiwanie świadczeń, korzystanie z publicznej służby zdrowia lub edukacji. W sprawach bardziej skomplikowanych niestety klienci korzystający z pomocy online byli odsyłani na dyżur stacjonarny lub wskazywano im miejsca w okolicy, gdzie mogą uzyskać pomoc prawną.

Stale zmieniające się przepisy prawa, ale także pojawiające się co i raz nowe zagadnienia prawne doprowadziły do uzupełnienia systemu pomocy prawnej o cykliczne spotkania zespołu, których celem było wymienianie się doświadczeniami, aktualizowanie swojej wiedzy, ale także analizowanie konkretnych trudniejszych sytuacji, dla których rozwiązania nie były oczywiste i wymagały głębszej analizy. Podczas takich spotkań często dochodziło do wymiany spostrzeżeń na temat praktyki stosowania prawa, która mogła różnić się w zależności od instytucji, a czasem nawet i miejsca załatwiania sprawy. Jak już wspomniano, wprowadzane na szybko przepisy czasami były nieprecyzyjne, pozostawiały miejsce na uszczegółowienie bądź na interpretację przez urzędy lub pojedynczych urzędników i taka wiedza mogła być zdobywana jedynie w bezpośrednim kontakcie z daną instytucją. Wymiana doświadczeń i dobrych praktyk miała na celu skuteczniejsze niesienie pomocy klientom przez kierowanie ich do właściwych miejsc, w których istniało większe prawdopodobieństwo rozwiązania problemu, a także unikania miejsc, gdzie, na przykład, z powodu braku możliwości porozumienia się (brak osoby władającej językiem rosyjskim lub ukraińskim) szansa na pozytywne załatwienie sprawy była znikoma. Należy dodać, że wszyscy zaangażowani w program prawnicy byli i są od lat związani z prawem migracyjnym bądź uchodźczym, mają duże doświadczenie w praktyce stosowania przepisów i dzięki temu często udawało się uniknąć wykonywania niepotrzebnych czynności, opóźniających faktyczne rozwiązanie kwestii.

Biorąc pod uwagę profil prawników zatrudnionych w programie, a także system ich pracy, otwarcie na potrzeby klienta, ciągle dostosowywanie się do

nich, aktualizowanie swojej wiedzy, można by uznać, że był to najbardziej kompleksowy, ale jednocześnie najbardziej wymagający program pomocy prawnej, który istniał w tamtym okresie. Powstające później programy poradnictwa prawnego miały szanse czerpać z niego doświadczenie i wiedzę o skutecznym sposobie konstruowania bezpłatnego poradnictwa prawnego dla osób z Ukrainy czy też ogólnie dla cudzoziemców przebywających w Polsce.

15.4. Profil klienta w ramach programu UW dla Ukrainy

Przez kilkanaście miesięcy trwania programu po pomoc prawną zgłosiło się kilkaset osób. W zależności od przyjętego kryterium można ich podzielić na różne kategorie. Przede wszystkim klienci pojawiali się na dyżurze bądź łączyli przez aplikację Zoom. Były też osoby niepotrzebujące indywidualnej konsultacji prawnej, ale uczestniczyły w webinarach, ponieważ poszerzały ogólną wiedzę uczestników i były pewną edukacją prawną.

Drugim możliwym do zastosowania kryterium był czas zgłoszenia się po pomoc. Wyraźnie zauważalne były fale klientów, co wiązało się najczęściej z wprowadzanymi zmianami prawnymi. Przed każdą zapowiedzianą w mediach nowelizacją ustawy regulującą pobyt w Polsce osób z Ukrainy na dyżurach pojawiało się sporo osób, których sytuacja była stabilna, ale obawiały się, że w najbliższym czasie może się zmienić coś, co wpłynie także na ich status prawny.

Pierwsi klienci pojawiali się zazwyczaj po to, aby rozwiązać mało skomplikowane problemy prawne, a w miarę upływu czasu i trwania programu trafiały do prawników coraz bardziej skomplikowane zapytania. Dobrym przykładem są sytuacje, gdy klient korzystał z pomocy prawnej więcej niż raz. Zdarzały się bowiem osoby, które na początku programu prosiły o wyjaśnienie ułatwionych procedur zatrudniania cudzoziemców, którymi zostali objęci obywatele Ukrainy ze statusem PESEL UKR (Biznes.gov.pl, 2021), gdyż właśnie podejmowali pracę przez agencje pracy lub prace niewymagające wysokich kwalifikacji. Widoczna była tutaj również potrzeba zapewnienia środków finansowych na najbliższy okres, świadcząca o tymczasowości rozwiązań. Te same osoby pojawiały się niekiedy po kilku miesiącach, już z pytaniami o zatrudnienie zgodne z wykształceniem, o nostryfikację dyplomu, możliwość zdawania egzaminów zawodowych itp. Wtedy uwidaczniała się zachodząca w klientach zmiana. Nie liczyli już na szybkie, tymczasowe rozwiązania, ale decydowali

się na wykorzystanie dłuższych procedur, które pozwolą im znaleźć docelowe miejsce pracy, w pełni wykorzystujące ich potencjał jako pracowników.

Trzecim kryterium może być stopień skomplikowania sprawy, co przekładało się również na poziom zaangażowania prawnika w jej rozwiązanie. Pojawiali się klienci, którzy zasadniczo znali odpowiedź na swoje pytania i jedynie chcieli potwierdzić swoją wiedzę u prawnika, ewentualnie dopytać o podstawę prawną bądź możliwość zastosowania innego rozwiązania. Przykładem mogą być osoby posiadające PESEL UKR, ale usłyszały o procedurze ochrony międzynarodowej i możliwości uzyskania statusu uchodźcy w Polsce i chciały jedynie skonsultować rozwiązanie dla nich korzystniejsze. Inny przykład to osoby w sporze z Zakładem Ubezpieczeń Społecznych na temat liczby dni, na które opuściły teren Polski i potrzebowały jedynie wskazania im konkretnego przepisu, który to reguluje.

Drugą grupą w ramach tego kryterium byli klienci, którzy potrzebowali pomocy przy napisaniu pisma do urzędu albo instytucji, wytłumaczenia znaczenia dokumentów, które otrzymali, i zaplanowania dalszych kroków prawnych. Takie osoby często pojawiały się tylko raz, ale wizyta trwała znacznie dłużej, gdyż wymagane było dokładne zapoznanie się ze sprawą. W tej grupie najczęściej zdarzały się sprawy korygowania wpisów przez Straż Graniczną przy wyjeździe do Polski, odpowiadanie na pisma z ZUS lub pisanie wniosków o ustalenie opiekuna tymczasowego dla małoletniego przebywającego w Polsce.

Trzecią, najbardziej wymagającą grupą klientów w ramach tego kryterium, były osoby z bardzo skomplikowaną sytuacją prawną, zwłaszcza jeśli wiązała się ona z wszczęciem postępowań zarówno w Polsce, jak i w Ukrainie. Ci klienci odbywali więcej niż jedną konsultację, zazwyczaj starali się kontaktować tylko z jednym prawnikiem programu, zgłaszali się po pomoc po otrzymaniu pism z urzędów lub sądów i potrzebowali długofalowego wsparcia. Dobrym przykładem są tutaj sprawy rozwodowe i dotyczące opieki nad małoletnimi, które w miarę upływu czasu pojawiały się coraz częściej. W takim też wypadku niezbędna była współpraca między polskim i ukraińskim prawnikiem i rozdzielenie kompetencji polskiego i ukraińskiego prawa. W tej grupie można również umieścić osoby, które prosiły o wsparcie przy otwieraniu w Polsce działalności gospodarczej i konsultowały z prawnikiem każde zagadnienie od formalnego zarejestrowania działalności przez wybór formy opodatkowania aż po możliwość uzyskania dofinansowania.

Czwartym kryterium jest rodzaj sprawy, z którą zgłaszał się klient, i to, czy mógł uzyskać natychmiastową pomoc, czy powinien być przekierowany do innego prawnika. Warto zaznaczyć, że żaden z prawników nie miał specjalizacji

ze wszystkich dziedzin prawa i czasem zdarzała się potrzeba odesłania osoby na dzień, w którym dyżur będzie miała konkretna osoba. Prawnicy w zespole na bieżąco informowali się o pojawiających się klientach, których zmuszeni byli odesłać na inny dyżur, a także przekazywali sobie skrócone opisy spraw, aby ułatwić komunikację. Z pojawiających się spraw można wyszczególnić kilka odrębnych grup. Przede wszystkim dużo pytań dotyczyło legalizacji pobytu, szczególnie na początku programu. Druga grupa pytań dotyczyła form zatrudnienia w Polsce, a także możliwości prowadzenia działalności nierejestrowanej lub własnej działalności gospodarczej. Trzecia grupa to wszelkie zapytania z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego, których z upływem miesięcy pojawiało się coraz więcej. Czwarta grupa, niekiedy równie skomplikowana, to sprawy z prawa spadkowego, zarówno polskiego, jak i ukraińskiego. Piąta, chyba najmniej liczna, to grupa spraw z zakresu prawa karnego i prawa wykroczeń, pytania o otrzymane mandaty lub postępowania karne. Mimo braku początkowego wyobrażenia, jak szeroki może być zakres spraw, udało się utworzyć zespół, który składał się ze specjalistów z każdej z tych dziedzin.

Ostatnim kryterium, najmniej znaczącym, ale warto o nim wspomnieć, był podział klientów ze względu na preferowany język komunikacji. Zdarzały się osoby, które mimo znajomości języka rosyjskiego odmawiały komunikowania się w nim, były też i takie, które nalegały na prowadzenie rozmowy w języku polskim, ze względu na potrzebę ciągłej praktyki. Pojawiali się też klienci, którzy na potrzeby konsultacji prawnej wybierali na przykład język angielski, jako neutralny dla obu stron. To ciekawe zjawisko socjologiczne pewnie mogłoby być podstawą szerszego opracowania, na które w niniejszym artykule brakuje przestrzeni.

Zakończenie programu i brak możliwości dalszego prowadzenia nieodpłatnych konsultacji prawnych zapewne dla niektórych klientów stanowiło znaczne utrudnienie. Kilka tygodni przed końcem byli szeroko informowani o możliwości uzyskania bezpłatnych porad w innych, jeszcze istniejących miejscach, w tym w Klinice Prawa na Wydziale Prawa i Administracji UW.

Podsumowanie

Program UW dla Ukrainy obfitował w różne działania, których nadrzędnym celem było wsparcie osób z Ukrainy w procesie integracji w ramach lokalnej społeczności, unormowania ich sytuacji osobistej i prawnej, pokazania im ścieżek rozwoju i przybliżenia im polskiej kultury. Klienci pojawiający się na dyżurach

prawników często korzystali też z innych aktywności programowych, z kursów, wycieczek i spotkań. Było wyraźnie widać, że przez udział w programie mieli poczucie nie tylko budowania wartościowych relacji z innymi beneficjentami, ale także otwierali się na różnorodność polskiej kultury, w tym na odmienność polskiego systemu prawnego. Łatwiej przychodziło im akceptowanie różnic, nabierali płynności w komunikacji, ale też z czasem pojawiała się przekonanie, że Polska może być dobrym miejscem do życia. Wydawać by się mogło, że bezpłatne wsparcie prawne ma dużo mniejsze znaczenie niż, na przykład, kursy językowe albo warsztaty dla dzieci, jednak było ono kompatybilną, uzupełniającą częścią programu, z którego korzystanie było łatwe i przyjemne. Klienci często wspominali, że udział w programie ośmielił ich do skorzystania z pomocy prawnika, specjalisty, który może onieśmielać, a niekiedy nawet budzić negatywne skojarzenia.

Jednocześnie program pozwolił osobom w niego zaangażowanym poszerzyć swoje kompetencje (choćaby w zakresie nowo wprowadzanych regulacji), uwrażliwiać na sytuację cudzoziemców potrzebujących wsparcia i niekiedy zagubionych w obcej rzeczywistości, w której znalezienie się nie było ich wyborem, ale także przyniósł sporo satysfakcji, szczególnie gdy klienci wracali pochwalić się pozytywnie rozwiązaną sprawą.

Polska przestała być krajem homogenicznym narodowościowo. Coraz więcej cudzoziemców decydujących się na osiedlenie w naszym kraju powinno skłaniać do zastanowienia się nad sposobem skutecznego świadczenia pomocy prawnej wszystkim potrzebującym, niezależnie od ich zasobów materialnych, kompetencji czy znajomości języka. Program Uniwersytet Warszawski dla Ukrainy jest wyraźnym przykładem, że takie działania nie tylko mają sens, ale wręcz są niezbędne, a korzyści z nich płynące dotyczyć będą nie tylko bezpośrednich klientów, ale całego społeczeństwa.

Bibliografia

- Biznes.gov.pl 2021. Jak zarudnić obywatela Ukrainy, Gov.pl 27.06.: <https://www.biznes.gov.pl/pl/portal/00211>.
- Decyzja Wykonawcza Rady (UE) 2022/382 z dnia 4 marca 2022 r. stwierdzająca istnienie masowego napływu wysiedleńców z Ukrainy w rozumieniu art. 5 dyrektywy 2001/55/WE i skutkująca wprowadzeniem tymczasowej ochrony.
- Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r. (Dz.U. 1991, nr 119, poz. 515).

- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2017/850 z dnia 17 maja 2017 r. zmieniające rozporządzenie (WE) nr 539/2001 wymieniające państwa trzecie, których obywatele muszą posiadać wizy podczas przekraczania granic zewnętrznych, oraz te, których obywatele są zwolnieni z tego wymogu (Ukraina), <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2017/850/oj/pol>.
- Samorząd Studentów WPiA UW. 2022. *Pomoc prawna obywatelom Ukrainy*, ankieta, Pomagamy Ukrainie, https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSfI-1CO0kNP_1Nf8AHL184HbwhuO0FlnKAJTlUcQPW-Phkq_Hw/viewform dostęp 31.03.2025.
- Senat UW. 2022. Uchwała nr 121 Senatu Uniwersytetu Warszawskiego z dnia 23 lutego 2022 r. w sprawie wyrażenia solidarności z Ukrainą i jej społeczeństwem, Monitor Uniwersytetu Warszawskiego nr 50; <https://monitor.uw.edu.pl/Lists/Uchway/Attachments/6134/M.2022.50.U.121.pdf> dostęp 31.03.2025.
- Urząd do spraw Cudzoziemców: <https://www.gov.pl/web/udsc>.
- Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach (Dz.U. 2013, poz. 1650).
- Ustawa z dnia 5 sierpnia 2015 o nieodpłatnej pomocy prawnej, nieodpłatnym poradnictwie obywatelskim oraz edukacji prawnej (Dz.U. 2015, poz. 1255).
- Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa (Dz.U. 2022 poz. 583).
- Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2003, nr 128, poz. 1176).
- Ustawa z dnia 13 stycznia 2023 r. o zmianie ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2023, poz. 185).
- UW. 2023. *Solidarni z Ukrainą*, Uniwersytet Warszawski, Aktualności 24.02.2023; <https://www.uw.edu.pl/solidarni-z-ukraina-2/> dostęp 31.03.2025.
- WNE, 2022. *Uniwersytet Warszawski dla Ukrainy. Zrealizowane projekty*, <https://ua.wne.uw.edu.pl/> dostęp 31.03.2025.
- WPiA UW. 2022. *Dr Małgorzata Dziewanowska powołana na stanowisko Pełnomocnika Dziekana ds. pomocy Ukrainie*, Aktualności na Wydziale Prawa i Administracji, 28.02; <https://wpia.uw.edu.pl/pl/aktualnosci/powolanie-pelnomocnika-dziekana-ds-pomocy-ukrainie> dostęp 31.03.2025.
- WPiA UW. 2023. *Ruszył nabór do Kliniki Prawa — sekcji ds. pomocy dla studentów, doktorantów i Pracowników UW z Ukrainy!*, Aktualności na Wydziale Prawa i Administracji 5.09; <https://wpia.uw.edu.pl/pl/aktualnosci/ruszylnabor-do-kliniki-prawa-sekcji-ds-pomocy-dla-studentow-doktorantow-i-pracownikow-uw-z-ukrainy> dostęp 31.03.2025.